

JENS HAUGAARD JENSEN, ERIK HANSEN OG LILLA VOSS: SOCIALE STUDIER. KRIMINALITET, PROSTITUTION OG FATTIGDOM I ÅRHUS CA. 1870–1906. *Universitetsforlaget, Aarhus 1975. 488 s., ill., kr. 90,05.*

Det foreliggende værk er så afgjort en spændende nyhed, hvor 3 selvstændige afhandlinger om sociale forhold i Århus er blevet samlet under ét. Bogen er uden nogen form for forord, men indledes med 9 sider af Lilla Voss om Befolkningsudviklingen i Århus 1860–1901. Dette kapitel skal tjene som en generel baggrund for de 3 afhandlinger, men når i alt sin korthed kun at give et meget skematisk og ikke særlig pålideligt rids af udviklingen. Den spændende problemstilling om sammenhængen mellem befolkningstilvækst og økonomisk vækst får lov at blive stående ubesvaret, selvom Diagram 2 tydeligt viser, at nettovandringen til Århus falder i 1870'erne og specielt 1895–1901, som generelt er gode konjunkturår.

En lang række væsentlige betragtninger savnes, først og fremmest det faktum, at befolkningens aldersfordeling i Århus i hele perioden var markant forskellig fra de øvrige provinsbyers hvad angår personer over 60 år, nemlig ca. 6 % mod de øvriges godt 8 %. Man savner belysning af ægteskabsforholdene og den oversøiske udvandring og noget uovervejende er alderspyramiderne bilagsdiagram 1 a-e ikke gengivet i samme målestok. Det kapitel kunne have været lavet betydelig bedre.

Jens Haugaard Jensen: Kriminaliteten i Århus 1860–1901.

Omkring år 1869 var Århus et samfund i hastig udvikling: havneudvidelsen var færdig i 1862, den østjyske længdebane anlagdes mod nord i 1862 og mod syd i 1868, og dermed skabtes ideelle forhold for industri, håndværk og handel. Byen voksede stærkt i den følgende tid både gennem befolkningsoverskud, tilvandring og territoriale indlemmelser (1874 af kvarteret Frederiksbjerg og 1899 af dele af Marselisborg gods).

Forfatteren har afgrænset perioden til 1869–1901, hvor politistyrken var organiseret på en ensartet måde, hvilket dog ikke indebærer, at den har været lige talstærk: styrkens størrelse forringedes forholdsmæssigt fra 791 borgere pr. betjent i 1870 til 1102 borgere pr. betjent i 1901.

Objektet for undersøgelsen er ikke den enkelte kriminelle løbebane men kriminaliteten som samfundsfænomen, og forfatteren har valgt at basere sin fremstilling på statistiske data. Afgørende for en sådan kvantificering er, om materialet tillader en sådan bearbejdning. Forfatteren synes ikke i tvivl, men på grund af de begrænsede muligheder for at drage sikre konklusioner ser han det som sin opgave at påvise nogle af de metodiske problemer, som anvendelsen af kilder fra politivæsen og domstole rejser.

Materialet består hovedsagelig af protokoller over anmeldte forbrydelser og registre over domfældte personer. Begge viser i perioden 1870–1900 en markant stigning i kriminaliteten på henholdsvis 243 % og 120 %, sammenholdt med befolkningsudviklingen derimod en rolig udvikling med kulmination i 1880'erne. Anmeldelsesstatistikken giver det bedste, men næppe noget særligt pålideligt billede af kriminalitetens omfang. Statistikken rummer naturligt ikke forbrydelser, der ikke opdages, der ikke erkendes som forbrydelser eller som slet ikke anmeldes, medens falske anmeldelser vil forekomme. Domfældelsesstatistikken giver kun et usikkert indtryk af kriminaliteten, afhængig af opklaringsprocenten.

Forfatteren konkluderer, at det ikke lader sig afgøre, hvor stor en del af den i virkeligheden begåede kriminalitet, der er blevet skjult for myndighederne, ej heller om de registrerede forbrydelser er repræsentative. Med hensyn til materialets værdi må det tages i betragtning, at myndighederne ved indsamlingen og registreringen har lagt forskellige kriterier til grund.

Undersøgelsen viser, at berigelsesforbrydelserne meget naturligt er de mest fremtrædende i hele perioden, dog relativt dalende fra 91 % til 80 % p. gr. a. et øget antal sædelighedsforbrydelser. Størst kriminalitet konstateres for mænd i alderen 10–24 år (specielt 10–14 år), for kvinder i alderen 15–24 år. Kun 21 % af de domfældte er født i Århus og 37 % af de dømte forbrydere tilbagefaldt til ulovligheder, hovedsagelig samme art forbrydelse. Sammenlignes kriminaliteten i København, Århus, Ålborg og Odense forekommer adskillige ligheder i arten af kriminalitet. Køns- og aldersfordelingen synes meget ens, bortset fra flere domfældte børn og flere sædelighedsforbrydelser i Århus. Århus synes i omfang af kriminalitet af indtage et punkt imellem København og de to andre byer.

Anvendelsen af kvantitative metoder vinder stadig frem blandt historikere, men det er spørgsmålet, om ikke forfatteren med sin konstatering af de fundamentale svagheder ved anmeldelsesstatistikken burde have undladt kvantificering heraf og ad andre veje have forsøgt at klarlægge det kriminelle miljø og i det hele taget have forsøgt at inddrage socioøkonomiske faktorer som bolig-, arbejds- og leveforhold til en forklaring af den skiftende kriminalitet. Afsnittet om lovovertræderne, som bygger på domfældelsesstatistikken, er så afgjort afhandlingens bedste, men også her er fremstillingen rent konstaterende suppleret med enkelte eksempler; forbrydelsernes hårdhed og domstolenes retspraksis undersøges ikke.

Undersøgelsen belastes af en række unøjagtigheder og kedelige fejl, f. eks. er kurverne i Diagram III og IV byttet om. Anmeldelserne for 1869 findes kun for 8 mdr., men året indgår som et helt år i index-beregningen, hvilket betyder, at Århus' kriminalitet skal formindskes med ca. 12 % (Diagram VIII, sammenligning med København). Svagheden i talmaterialet fremgår tydeligt ved sammenligning med den følgende afhandling om prostitution (procenterne for tilbagefald s. 80 og 167), ligeledes den stærke betydning, politiets vekslende aktivitet har haft for registrering af forbrydelser.

Det forekommer ikke, at der med denne afhandling er opnået noget nyt hverken med hensyn til metode eller resultater.

Erik Hansen: Prostitutionen 1878–1906.

Prostitutionen i Århus falder i 2 klart afgrænsede perioder 1878–1887 og 1888–1906. I første periode diskuterede byrådet hele 3 gange, om man med baggrund i loven af 4. febr. 1871 skulle udfærdige et reglement for de prostituerede, og da byrådet endelig traf beslutning den 16. febr. 1888 blev det imod oprettelsen af et regulativ. Byrådets manglende vilje til at træffe beslutning i sagen medførte, at politimesteren rent administrativt udleverede reglementer til visse kvinder, en ordning der fungerede tilfredsstillende, men som næppe havde lovmæssig baggrund, og ordningen måtte da også ophøre, da Justitsministeriet i 1887 på foranledning af Foreningen imod Lovbeskyttelse for Usædelighed blev inddraget i sagen. Med regulativ-forslagets endelige forkastelse ophævedes forskellen mellem indskrevne og ikke-indskrevne kvinder.

De reglementerede kvinder, som skulle til regelmæssig lægetilsyn og havde pligt til at melde bopælsforandring, udgjorde 1878–87 ialt kun 34, omkring 11–12 kvinder årligt, men disse har dog kun udgjort en mindre del af samtlige prostituerede. Forfatteren vurderer, at det er tvivlsomt, om man kan begrunde prostitutionens vekslende omfang i begge perioder med de økonomiske konjunkturer, og heller ikke befolkningsforskydningerne kan udgøre nogen forklaring, snarere er det politiets større eller mindre aktivitet, som må tillægges hovedvægten.

Hovedparten (84 %) af de løssagte kvinder 1878–1906 har opgivet tyende som erhverv, men samtidig er det også kvinder, der kom fra socialt dårligt stillede hjem, hvor faderen var faglært eller ufaglært arbejder eller mindre landbruger. Kun 30 % af kvinderne var født i Århus, lige så mange fra Århus amt, medens Randers amt er trediestørst med 16 %. Det hyppigst forekommende tidspunkt for indtræden i de prostitueredes rækker viser sig i almindelighed at være mellem 16 og 24 år, specielt mellem 16 og 20.

Prostitutionens geografiske fordeling inden for Århus synes efter 1881 påvirket af politiet. På dette tidspunkt flytter tyngdepunktet fra området omkring Teglgårdsgade til det nye kvarter Frederiksbjerg, som er præget af mange tilflyttere. Adressesammenfald for de reglementerede kvinder synes at vise, at nogle huse må have været godkendt af den øverste politimyndighed som »tolererede huse«, men egentlig bordelvirksomhed har der næppe været tale om. Efter 1888 med ophævelsen af den tolererede prostitution sker der en vis tilbageflytning til de oprindelige kvarterer.

Selvom Århus således både har en legal og en hemmelig prostitution har den alligevel ikke alle de facetter, der kendetegner den københavnske; mest almindelig har været gadeprostitutionen, prostitution i offentlige danselokaler, de

tolererede huse og beværtningsprostitutionen, hvor værterne ligefrem stillede baglokaler til rådighed.

»Prostitutionen i Århus 1878–1906« er et godt og solidt stykke arbejde, som på glimrende vis supplerer Grete Hartmanns og Marcus Rubins undersøgelser for København. Forfatteren forstår at skildre det prosituelle miljø med dets risiko for alskens sygdom og ubehageligheder, inddrager de relevante sociale og økonomiske baggrunde og belyser i sidste kapitel kvindens muligheder for at slippe ud af dyndet. Afhandlingen har nogen slagside i kun at behandle den kvindelige prostitution og materialet betinger, at det kun bliver en skildring af de socialt dårligst stillede; den finere prostitution, de »holdte« kvinder, kendes ikke. Billedstoffet og specielt karikaturtegningerne er fortræffeligt valgt, blot kunne man have ønsket sig, at figurerne havde været indpladseret i teksten fremfor at være anbragt bag noteapparatet.

Lilla Voss: Fattigdom og forsorg i 1880'erne.

Som baggrund for Århus-studiet analyserer forfatteren indledningsvis forsorgens funktion i det 19. århundredes sidste årtier med særlig henblik på den mest sårbare gruppe – arbejdergruppen. Det offentlige fattigvæsen hvilede for købstædernes vedkommende på lovkomplekset fra 1803 med ændringer i 1844. I 1868 med loven om købstadskommunernes styrelse gik administrationen af det offentlige fattigvæsen over til de folkevalgte organer, og selv om lovændringer var tiltrængt, skete der intet før lov om offentlig forsorg af 9. april 1891. Modtagelsen af fattighjælp før 1891 indebar forsørgelseskommunens ret til at bestemme den fattiges opholdssted, retten til at nægte en mand ægteskabstilladelse og indebar fortabelse af valgret og valgbarhed. Forfatteren påpeger udmærket, at det må være en klar efterrationalisering, når fortabelsen af valgret er udlagt som den væsentligste grund til at man »så ned« på fattighjælpen. Nedvurderingen går betydelig længere tilbage end 1849.

Forfatteren belyser endvidere, at striden mellem Venstre og Højre fra 1870–90 om hjælp uden fattighjælps virkninger må tolkes som en politisk strid om byrdefordelingen (som i perioden ændredes til ugunst for landdistrikterne) og ikke som udtryk for en mindre socialt ansvarsbevidst holdning fra Højre. Det havde til gengæld nok været på sin plads, om forfatteren i sammenligningen mellem København/købstæderne/landdistrikterne havde beregnet, at Århus' udgifter til fattigvæsenet målt pr. indbygger i hele perioden ligger langt under gennemsnittet for købstæderne som helhed. En af forklaringerne kan muligvis ligge i den ret hårdhændede administration og en ringeagt for de fattige, som bl. a. 1884 resulterede i, at en komplet liste over fattighjælpsmodtagere aftryktes som bilag til byrådsforhandlingerne!

Århus kommunes fattiggård byggedes 1869–70 til 100 lemmer og 20 syge, men allerede fra starten var der overbelægning, hvilket f. eks. er i stærk mod-

sætning til landdistrikternes fattiggårde. Klientellet er også anderledes, fattiggården brugtes ikke som alderdomshjem og børn anbragtes kun for meget korte perioder på anstalten. Hovedparten af de fattige var subsistensløse og 49 % var anbragt der, fordi de var drankere.

Forsørgelsen i Byen deles i de »egne« fattige, som var forsørgelsesberettigede i Århus, og de »fremmede«, som endnu ikke havde boet 5 år i Århus uden hjælp fra fattigvæsenet. Aldersfordelingen blandt de »egne« fattige bekræfter til dels Harald Jørgensens undersøgelse over Kolding i 80'erne, som viste, at de arbejdsdygtige aldersklasser udgjorde en forholdsvis stor andel af de fattige; i Århus var der kun ca. 22 % over 65 år. Fordelingen blandt de »fremmede« er præget af, at det hovedsagelig er unge tilflyttere, som er blevet optaget som erhvervs- og subsistensløse. Civilstanden er også anderledes: de »fremmede« har 27 % ugifte, 41 % gifte og 32 % forhen gifte, medens de »egne« kun har 7 % ugifte, 37 % gifte og 56 % forhen gifte.

Forfatteren har lagt et vældigt arbejde i indsamlingen af de mange oplysninger om fattige i Århus og inddrager bl. a. Th. Sørensens undersøgelse om købstadsarbejderens vilkår i en nærmere analyse af lønniveau og levevilkår, ligesom velgørenhed og selvhjælps-ideerne også behandles grundigt. Afhandlingen er så afgjort bogens bedste.

Sammenstillingen af 3 mindre afhandlinger i en bog er en fiks ide, som Erhvervsarkivet fortjener megen ros for. Netop gennem denne sammenstilling opnås et langt mere perspektivrigt indblik i en storbys fremvækst. Noget fyldestgørende billede af de sociale forhold opnås ikke, hertil ville kræves supplerende studier over bolig-, sundheds- og arbejdsmarkedsforhold, men det er skuffende, at det indledende kapitel ikke er udarbejdet bedre. Der havde her været brug for en kort gennemgang af de økonomiske og befolkningsmæssige forhold i Århus 1860–1901. Den baggrund må læseren nu søge andetsteds.

Anders V. Kaare Frederiksen

ANKER VESTERGAARD: AF HVORSLEV-GERNINGS HISTORIE, *Bjerringbro 1973, 112 s., ill. kr. 34,50.*

ALFRED ABRAHAMSEN: BLADE AF VELLEVE SOGNS HISTORIE. ÅR 1200 til ÅR 1969, *Udgivet af Velleve kommune, Ulstrup 1970, 191 s., ill. kr. 46.*

H. JESSEN HANSEN: PLOVSTRUP, *Ribe 1974, 136 s., ill., kr. 24,75.*

Lokalhistorie har gode rødder i landbosamfundet. Det agrare samfunds relative stabilitet giver naturlig grobund for en hjemstavnsfølelse, der søger sin identitet i historiske vilkår. Vi oplever i disse år i Danmark en strukturel omlægning af landdistrikterne, – landsbyens betydning svinder under landbrugets industriali-